

Hulstijn, J.H. (2005). Impliciete en expliciete taalverwerving. Verschenen in J.E. Grezel (red.), *Gloria Bondi. Liber amicorum voor Bondi Sciarone* (89-94). Amsterdam: Boom.

Impliciete en expliciete taalverwerving¹

Jan H. Hulstijn

Amsterdam Center for Language and Communication
Universiteit van Amsterdam

Taalverwervingstheorieën moeten een verklaring geven voor twee op het eerste gezicht onrijmbare verschijnselen. Enerzijds leren *alle* kinderen hun moedertaal (T1) perfect verstaan en spreken, maar anderzijds bereiken slechts weinige mensen die na hun puberteit een vreemde taal gaan leren, het niveau van moedertaalsprekers van die taal²? Kinderen verwerven bijvoorbeeld vrijwel allemaal een accentloze uitspraak terwijl dat bij ouderen alleen in uitzonderingsgevallen zo is. De Zweedse onderzoekers Hyltenstam en Abrahamsson (2003) geven hiervoor de volgende verklaring. Zowel bij kinderen als bij ouderen wordt de taalverwerving beïnvloed door biologische en sociaal-psychologische factoren, maar bij kinderen hebben de biologische factoren de overhand terwijl bij ouderen de sociaal-psychologische factoren de overhand hebben³. Biologische processen bepalen de groei van het lichaam en de hersenen in de eerste levensjaren en de stilstand of achteruitgang in lichamelijk en geestelijke vermogens in latere jaren. Die processen bepalen ook het vermogen om talen te leren. Sociaal-psychologische factoren kunnen de effecten van die biologische klok beïnvloeden. Een belangrijke sociale factor is de hoeveelheid en de soort taal die de taallerende om zich heen hoort (het taalaanbod). Belangrijke psychologische factoren zijn motivatie, intelligentie en vooropleiding van de taallerende. In dit artikel laat ik zien dat de verklaring van Hyltenstam en Abrahamsson goed past bij het in de psychologie gemaakte onderscheid tussen impliciet en expliciet leren en bij de opvatting dat taalsystemen (grammatica's) slechts onvolledig met expliciete regels beschreven kunnen worden. Ik sluit af met enkele conclusies voor de praktijk van het T2-onderwijs.

Impliciete en expliciete kennis van taal

In de psychologie wordt een verschil gemaakt tussen impliciete en expliciete kennis.⁴ Als we ons tot taal beperken, dan berust ons vermogen om gesproken taal te verstaan en te begrijpen en ons vermogen om gedachten in spraak om te zetten grotendeels op impliciete kennis van de taal. De verwerving van impliciete kennis verloopt zonder dat we ons dat bewust zijn. Jonge kinderen pikken de taal van hun omgeving vanzelf op in het sociale contact met die omgeving. En eigenlijk is dat niet veel anders bij ouderen. Ook zij zijn in staat een T2 uit hun omgeving op te pikken. Dat gaat vanzelf, voornamelijk door blootstelling aan passend taalaanbod. Als je dezelfde woorden en uitdrukkingen steeds maar weer in je omgeving hoort gebruiken, dan kan het niet anders of je pikt ze op, ook al ben je veertig jaar oud, ook al ben je nooit in je leven naar school geweest, en zelfs als je de T2 van je omgeving helemaal niet wilt

---

¹ Samenvatting van een presentatie, gehouden op de Docentendag Delftse Methode, TU Delft, 4 juni 2004. Ik dank Bart Bossers hartelijk voor zijn commentaar op een eerdere versie van deze tekst.

² Met *alle* kinderen bedoel ik alle kinderen die geen ernstige geestelijke afwijkingen hebben. Ook dove kinderen kunnen perfect taal leren - geen gesproken taal weliswaar, maar wel een gebarentaal.

³ Overigens zijn er wel verschillen in taalleerresultaat tussen kinderen onderling, maar die betreffen vooral hun prestaties in lezen en schrijven en hun woordenschat. Die verschillen worden vooral door sociaal-psychologische factoren beïnvloed.

⁴ Ik geef hier een vereenvoudigde voorstelling van zaken. Voor details verwijs ik naar Hulstijn (2005).

leren.⁵ Impliciete taalverwerving is wat dit betreft te vergelijken met allerlei andere dingen in het dagelijks leven die we impliciet, door ervaring leren, of we willen of niet. Als we dikwijls boodschappen doen in dezelfde supermarkt, weten we na een tijdje precies waar bepaalde waren staan, zonder dat we ooit bewust de winkelplattegrond en de locatie van die waren ingeprent hebben. Ouderen zijn echter in twee opzichten in het nadeel ten opzichte van kinderen.⁶ In de eerste plaats oefent de impliciete kennis van de taal of talen die ze als kind geleerd hebben, invloed uit op de kennis van talen die ze op latere leeftijd verwerven. Veel uitspraak-, grammatica- en woordfouten in de T2 zijn te verklaren door de invloed van de moedertaal. In de tweede plaats krijgen (de meeste) T1-verwervende kinderen veel meer (passend) taalaanbod van hun omgeving dan (de meeste) T2-verwervende ouderen.

Expliciete kennis is kennis waarvan we weten dat we die hebben. Dikwijls kunnen we expliciete kennis 'benoemen' of 'onder woorden brengen'. Kennis van de betekenis van veel woorden en begrippen is expliciet⁷. We kunnen bijvoorbeeld aan kinderen uitleggen wat *zebrapad* en *voorrang* betekent. Van expliciete kennis is ook sprake als we een verschijnsel kunnen uitleggen en verklaren, bijvoorbeeld het verschijnsel dat de zon 's morgens in het oosten opkomt en 's avonds in het westen ondergaat. Veel van de kennis die kinderen op school bij de zaakvakken opdoen, is expliciete kennis.

Van de grammatica van hun moedertaal hebben de meeste mensen maar weinig expliciete kennis. Die blijft meestal beperkt tot enkele spellingsregels. De gemiddelde volwassen Nederlander kan niet het juiste antwoord geven op de vraag op welke plaats in de zin de persoonsvorm staat. Als je NT2-docent bent daarentegen, heb je geleerd die impliciete kennis expliciet te maken en kun je aan je cursisten vertellen dat de persoonsvorm in hoofdzinnen meestal op de tweede en in bijzinnen meestal op de laatste plaats staat.

Jonge kinderen kunnen aanvankelijk nog geen expliciete kennis verwerven. Dat leervermogen wordt gestimuleerd in het basisonderwijs en groeit met de leeftijd. Ouderen zijn beter in staat expliciet te leren dan jonge kinderen. Dat geldt met name voor ouderen die op school geleerd hebben hun expliciete leervermogen te ontwikkelen.

Het onderscheid tussen impliciete en expliciete kennis was geruime tijd niet onomstreden in de psychologie. Maar de laatste jaren is er vanuit de cognitieve neurowetenschappen empirische steun voor gevonden. Expliciete kennis wordt opgeslagen in de hippocampus, een deel van het limbisch systeem dat onder de neocortex (de hersenschors) gelegen is, terwijl impliciete kennis verspreid is opgeslagen over de neocortex (Wolters & Murre, 2001).

Als we nu voor taalleren de balans opmaken voor wat betreft de vergelijking tussen kinderen en ouderen, dan zien we dat ouderen in het nadeel zijn wat betreft de negatieve invloed van de T1 op de T2 en meestal ook wat betreft de hoeveelheid en de passendheid van het taalaanbod (waardoor ze minder gelegenheid hebben om de taal impliciet te leren), maar dat ze in het voordeel zijn (afhankelijk van hun vooropleiding) wat betreft het vermogen om expliciete kennis te verwerven. En als we nu de fundamentele vraag van het begin van dit artikel proberen te beantwoorden in termen van impliciete en expliciete kennis, dan luidt dat antwoord als volgt: Mensen verschillen niet zozeer in het vermogen impliciete kennis te verwerven maar vooral in het vermogen om expliciete kennis te verwerven; aangezien dat

---

⁵ Dat ondergaan volwassen moedertaalsprekers ook. Ik hoor mezelf soms onwillekeurig modieuze woorden en uitdrukkingen in het Nederlands gebruiken waar ik eigenlijk een hekel aan heb. Doordat ik telkens weer om me heen "ze gaan ervoor" hoor, dan dringt die uitdrukking zich als het ware onwillekeurig aan me op als ik op een gegeven moment wil zeggen dat mensen zich inzetten voor een bepaald doel.

⁶ Op de vraag bij welke leeftijd we de grens moeten trekken tussen kinderen en ouderen ga ik hier niet in. Hyltenstam & Abrahamsson (2003) behandelen deze vraag uitvoerig. De grens wordt meestal gelegd bij het aanbreken van de puberteit, tussen 12 en 15 jaar.

⁷ Woordkennis kan gedeeltelijk ook impliciet zijn, bijvoorbeeld kennis van hoe woorden klinken en uitgesproken worden.

expliciet-leervermogen zich pas vanaf een jaar of tien begint te ontwikkelen, zien we verschillen in expliciet leren wel bij ouderen maar niet bij jonge kinderen.

Grammatica als een netwerk van 'tendensen'

In hoeverre kunnen we de grammatica van een taal met regels beschrijven? Als we in leergangen voor beginners bladeren, dan krijgen we het gevoel dat elke taal goed met regels te beschrijven is. Maar als we kijken in grammatica's voor gevorderden (zoals *De Regels van het Nederlands* van Florijn, Lalleman & Maureau) of in wetenschappelijke grammatica's (zoals *de Algemene Nederlandse Spraakkunst*), dan ontdekken we dat er op bijna elke regel wel uitzonderingen zijn. De grammaticaregels die in NT2-leergangen staan, moeten eerder als 'tendensen' dan als 'spijkerharde regels' beschouwd worden. Ze geven de taalwerkelijkheid alleen bij benadering weer. Als we een zin in ons hoofd 'verwerken' tijdens het luisteren of spreken, dan vindt er als het ware een wedstrijd plaats tussen een heleboel 'tendensen' en op de een of andere manier rolt er een winnaar uit de bus (de interpretatie van een gehoorde zin - in het geval van luisteren; of het uitspreken van een zin die weergeeft wat we willen zeggen - in het geval van spreken.). De grammatica van een taal, ook de grammatica in ons hoofd, kan gekenschetst worden als een netwerk van elementen (fonemen, morfemen, zinsdelen) die meer of minder sterk met elkaar verbonden zijn; stukjes van dat netwerk lijken op 'tendensen', die al dan niet in competitie staan met andere stukjes. De grammatica van een taal is geen hiërarchisch geordend systeem van heldere, elkaar niet in de weg zittende regels. De grammatica is dus ook niet compleet te beschrijven met expliciete regels zoals we die tegenkomen in leergangen. Kennis van een taal is dus uiteindelijk ook niet compleet te leren met zulke expliciete regels. De regels van leergangen stellen ons hooguit in staat de grammatica bij benadering te leren. Expliciet leren helpt dus alleen maar tot op zekere hoogte. Het verwervingswerk moet toch uiteindelijk voornamelijk plaatsvinden middels impliciet leren want de volledige kennis van het complexe, diffuse grammaticale systeem kan per definitie alleen maar impliciet van aard zijn. Dit verklaart dus ook waarom alle kinderen hun moedertaal (of moedertalen) perfect leren verstaan en spreken: ze doen dat namelijk op impliciete manier.

Verschillen tussen kinderen en ouderen

Hierboven schreef ik dat het verschil tussen het universele taalleersucces van kinderen tegenover de grote onderlinge verschillen onder oudere taalleerders volgens Hyltenstam en Abrahamsson (2003) verklaard kan worden door aan te nemen dat de biologische factoren bij kinderen een sterkere rol spelen dan de sociaal-psychologische factoren, terwijl dat bij ouderen andersom het geval is. Na de uiteenzetting over impliciete en expliciete kennis en na de karakterisering van grammatica als een diffuus systeem kan ik het verschil tussen jonge en oudere taalleerders als volgt weergeven.

Te verklaren verschijnselen:

Kinderen en ouderen verschillen in twee opzichten van elkaar in het leren van talen (verstaan en spreken). De verschillen hebben enerzijds betrekking op de hoogte van het bereikte beheersingsniveau en anderzijds op onderlinge verschillen binnen de leeftijdsgroep. Kinderen bereiken een hoog eindniveau en vertonen weinig onderlinge verschillen. Ouderen daarentegen bereiken zelden het hoogste niveau en vertonen grote onderlinge verschillen.

Verklaring in het geval van kinderen:

Kinderen leren de grammatica alleen maar op impliciete manier. Expliciet leren kunnen ze nog niet en bovendien kom je met expliciete regels uiteindelijk niet ver genoeg. Zo is in beginsel verklaard waarom alle kinderen hun taal (of talen, als ze meertalig opgroeien) perfect

leren verstaan en spreken.

Verklaring in het geval van ouderen:

1. Bij ouderen ligt de situatie totaal anders. Weliswaar kunnen ouderen, net als kinderen, impliciet leren maar de kennis van eerder geleerde talen oefent een negatieve invloed uit en de meeste ouderen krijgen niet zo veel passend taalaanbod als kinderen. Dat is een eerste verklaring voor het feit dat er maar zo weinig ouderen zijn die het niveau van moedertaalsprekers bereiken.
2. Ouderen kunnen in principe expliciet leren, d.w.z. met profijt gebruik maken van grammaticaregels. Maar met expliciete kennis alléén bereiken ze geen volledige kennis van het taalsysteem. Dat is een tweede verklaring voor het feit dat ouderen zelden een moedertaalniveau bereiken.
3. Ouderen verschillen onderling in hun vermogen om expliciet te leren. Mensen met een hoge vooropleiding kunnen dat in het algemeen wel en mensen met een lage vooropleiding niet of nauwelijks. Dit verschil, samen met de verschillen op andere sociaal-psychologische factoren (zoals taalaanbod, attitudes, motivatie, e.d.) verklaart het grote onderlinge verschil in leerresultaat van ouderen.

Conclusies voor de onderwijspraktijk

Ik ben in deze bijdrage ingegaan op een vraag van de fundamentele wetenschapsbeoefening: Hoe verklaren we verschillen tussen kinderen en ouderen in taalleersucces? Ik heb laten zien dat het onderscheid tussen impliciete en expliciete kennis bruikbaar is voor taal. Verder heb ik laten zien dat taalsystemen niet compleet beschreven kunnen worden met behulp van expliciete regels. Een grammatica is een diffuus systeem, beter te karakteriseren met behulp van boterzachte 'tendensen' dan met behulp van glasharde regels. Een grammatica kan daarom slechts gedeeltelijk, bij benadering, geleerd worden met expliciete, harde regels. Uiteindelijk berusten versta- en spreekprocessen op impliciete kennis van de grammatica. Kunnen uit deze fundamenteel-wetenschappelijke inzichten conclusies getrokken worden voor de praktijk van het T2-onderwijs (aan ouderen, d.w.z. aan personen van boven de circa 15 jaar)? Ik meen dat twee conclusies gerechtvaardigd zijn⁸.

Ten eerste is er het goede nieuws dat ook ouderen in staat zijn impliciet te leren. Iedereen kan impliciet leren; daar hoeft je niet intelligent voor te zijn. In het T2-onderwijs moeten leerders de kans krijgen om dat vermogen te benutten. Dat betekent onder meer dat alle mogelijkheden tot buitenschools leren moeten worden uitgebuit, het liefst zó dat elke T2-leerder taalaanbod krijgt dat past bij haar of zijn niveau.

Ten tweede moeten we ons bewust zijn van zowel het nut als de beperktheid van expliciete taalkennis. Expliciete taalregels kunnen T2-leerders een verademend gevoel van helderheid geven ("Ha! Nou snap ik eindelijk waarom het *een mooie tuin* maar *een mooi huis* is.") Maar tevens moeten zowel leerders als docenten inzien dat expliciete grammaticaregels slechts een betrekkelijke waarde hebben. De kennis waarop de processen van het verstaan en produceren van taal berusten, is impliciet van aard. Expliciete regels kunnen die kennis slechts ten dele weergeven.

Om misverstanden te voorkomen herhaal ik de conclusies in andere bewoordingen. Er is niets mis mee om cursisten grammaticaregels te geven en ze ermee te laten oefenen, zolang we de betrekkelijkheid ervan maar inzien. Voor veel verschijnselen is de expliciete weg zelfs de kortste en efficiëntste (mits de expliciete informatie aansluit op de voorkennis van de

---

⁸ In Hulstijn (2004) ga ik in op de vraag hoe impliciete taalverwerving door luistervaardigheidsonderwijs bevorderd kan worden.

cursisten)⁹. Maar uiteindelijk is taal leren toch het opbouwen van impliciete kennis. En dat kan alleen door *doen*: door luisteren en spreken in binnen- en buitenschoolse situaties.

Literatuur

- Florijn, A., Lalleman, J., & Maureau, M. (2004). *De regels van het Nederlands. Grammatica voor anderstaligen*. (Derde, geheel herziene druk). Groningen: Wolters-Noordhoff.
- Hulstijn, J.H. (2004). Oefenen in woord-voor-woord verstaan als vorm van impliciet leren. In B. Bossers (red.), *Vakwerk! Achtergronden van de NT2-lespraktijk. Lezingen NT2-conferentie Heino 2003*. Amsterdam, BV NT2, 43-50.
- Hulstijn, J. (2005). Introduction: Theoretical, definitional, and empirical issues in implicit and explicit second-language learning and knowledge. *Studies in Second Language Acquisition*, 27. (Verschijnt in 2005).
- Hyltenstam, K., & Abrahamsson, N. (2003). Maturation constraints in SLA. In C.J. Doughty & M.H. Long (Eds.), *Handbook of second language acquisition* (pp. 539-599). Malden, MA: Blackwell.
- Wolters, G., & Murre, J. (2001). Het geheugen: veranderingen in het brein door ervaring. In F. Wijnen & F. Verstraeten (ed.), *Het brein te kijk* (pp. 127-154). Lisse: Swetes & Zeitlinger.

---

⁹ Wie foutloos wil leren schrijven kan natuurlijk niet om de spellingsregels heen en wie bepaalde tekstgenres actief wil leren beheersen kan niet zonder de regels en adviezen van een taalbeheersingsboek. In dit artikel heb ik het echter over het taalsysteem in engere zin, dat mensen gebruiken bij het verstaan en spreken.